

*İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu'nun 75. Yıl dönümü (1958)
dolayısı ile özel kitaptan alınmıştır...*

İKTİSADİ VE TİCARİ İLİMLERLE MEŞGUL YÜKSEK TAHSİL MÜESSESELERİ

Prof. Dr. Nihad Sayar

İYTİO Müdür

1. MUHTELİF MEMLEKETLERDE BU MÜESSESELERİN KURULUŞU VE GELİŞME SEYRİ

XIX uncu yüzyılda, Amerika ve Avrupa memleketlerindeki iş hayatı liberal bir düşünüşün tesiri altında genişlemiş, şahsi teşebbüs ve sermaye hareketleri sayesinde yeni yeni iş mevzuları ve işyerleri yaratılmıştır. Medeniyet ve kültür seviyesinin yükselmesiyle mütenasip şekilde artan ve değişen ihtiyaçların giderilebilmesi için iş hayatına atılan insanların sayısı çoğalmaya başlamıştır. Bunun neticesi olarak, iş hayatında örf ve adet yanında kanuni nizam teessüs etmiş, iş münasebetlerinden doğan haklar ve ihtilafların halli, kanunlarla teminat altına alınmıştır.

Diğer taraftan iktisat ilminin toplu ve sistemli olarak meydana gelmesi, yine XIX uncu asır sonlarında sür'atli bir gelişme kaydetmiştir. Bu yeni amiller dolayısıyla iş hayatında vazife alacak insan topluluklarının çalışmalarını daha bilgili ve verimli bir hale getirme maksadıyla, evvelce kurulmuş bulunan orta dereceli ticaret ve meslek mekteplerinin üstünde yüksek dereceli tahsil müesseselerinin kurulmasına lüzum ve ihtiyaç hasıl olmuştur.

Nitekim 1852 de Belçika'da, 1869 da İtalya'da 1881 de Fransa da Yüksek İktisat ve Ticaret Mektepleri kurulmuş ve bunları Almanya, İngiltere ve İsviçre'deki benzerleri takip etmişler.

1890-1900 yılları arasında yapılan Milletlerarası istatistikler Batı memleketlerinde iş hayatı ile ilgili tahsil müesseselerine verilen ehemmiyet derecesini şu rakamlarla belirtmektedir:

On yıllık bir müşahede devresi sonunda, umumi kültür müesseselerindeki öğrenci sayısının %15 nisbetinde bir artış göstermesine mukabil, iktisat ve ticaret tahsili veren müesseselerdeki öğrenci sayısı %25 nispetinde bir artış kaydetmiştir.

Milli istihlal ve dolayısıyla milli serveti arttırma yolunda vazife alacak unsurları yetiştiren iktisadi, ticari ve teknik öğretim müesseselerini adet ve evsaf itibarıyla, çoğaltmak ve yükseltmek için mali fedakarlıklar yapmaktan çekinmeyen milletler, bu hususa aynı önemi vermeyenlere nazaran, iktisadi üstünlükler elde etmeye muvaffak olmuşlardır. Nitekim, bu yarışmada geri kalan memleketlerden biri olan Fransa, XIX uncu asır sonlarında, istihlal maddelerinin kıymetlendirilmesi ve dış piyasalara sürülmesi hususunda, komşu ve rakip memleketlerle boy ölçüşemeyecek duruma düşmüştür. Birinci Cihan Harbine tekaddüm eden yıllarda, meşhur Fransız filozofu Alfred Fouillee ¹, memleketinin durumunu şu acı cümlelerle açıklanmıştır:

“Son zamanlarda memleketimizde bir yandan edebiyat, felsefe ve güzel sanatların, bir yandan da ticaret ve endüstri faaliyetlerinin gerilemesi, Fransa'nın istikbali için iki büyük tehlikedir. Fakat bunlardan ikincisi, birincisinden daha vahim neticeler doğuracaktır.” Hakikatleri önceden görmesini bilen bu mütefekkir, sözlerini şöyle bitiriyor: “Fransız genç nesli iktisat ve ticaret sahasında, komşu memleketlere nazaran, pek cılızdır. Halbuki istikbalin milletlerarası mücadelesi tamamen ekonomik ve teknik bir savaşıma olacaktır.”

XX inci yüzyılda iş hayatındaki faaliyetler büsbütün hızını arttırmış, ziraatte, sanayide, nakliyatta ve ticarete makineleşme sayesinde sür'at ve emniyet hakim olmuştur.

¹ Bk. Fouillee Alfred, L'Enseignement au point de vue national, cite par Dr. Auguste Foubert, L'Enseignement Commercial Superieur en France et a l'Etranger, Paris, 1922.

Bu çok cepheli çalışma sahaları arasındaki irtibatı sağlayan para, kredi ve finansman müesseseleri inkişaf etmiş, milletlerarası münasebetler, anlaşma ve yardımlaşma teşekkülleri vücuda getirilmiştir. Aynı faaliyetlere muvazi olarak 1900-1926 yılları arasında, İspanya, İsviçre, Finlandiya, Hollanda, Danimarka, Romanya, Çekoslovakya, Japonya, Polonya, Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan'da da iktisadi ve ticari ilimler tedris eden yüksek tahsil müesseseleri kurulmuştur. İktisadi ve ticari faaliyetlerin gelişmesine hizmet eden her türlü işletmelerin kuruluş ve idaresini üzerine alacak mütehasşıs elemanları yetiştiren bu nevi tahsil müesseselerinin sayısı bugün, Sovyet Rusya dahil, Avrupa memleketlerinde (100) den fazladır.² Bunlara Kuzey ve Güney Amerika'dakiler ilave edildiği zaman yekûnun (200) ü aştığı görülmektedir.³

Bu nevi tahsil müesseselerinin bir kısmı Üniversitelerin içinde⁴ Fakülte veya Mektep adı ile, bir kısmı Üniversiteler dışında⁵ müstakil Akademi, Kolej veya Okul adı ile, bir kısmı da Ticaret Üniversitesi⁶ unvanı ile teşkilatlanmış bulunmaktadır.

Üniversiteler içinde bulunanlar ya Hukuk Fakültelerine bağlı olarak Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları ismini almakta veya Üniversite camiası içinde bulunmakla beraber, Hukuk Fakültelerinden ayrı olarak

² Bk. Prof. Andrew Schranz, The Higher Economic Education in Europe, Budapest, 1948.

³ Bk. The World of Learning, 4. Edition, London, 1952.

⁴ İngiltere'de: London School of Economics and Political Science, Birmingham University, Faculty of Commerce. ; İsviçre'de: Ecole des Hautes Etudes Commerciales de Lausanne ; Hollanda'da: La Faculte de Commerce de l'Universite d'Amsterdam, Türkiye'de: İktisat Fakültesi... gibi.

⁵ Fransa'da: Ecole des Hautes Etudes Commerciales de Paris, Maceristan'da: Hungarian State School of Economics, Polonya'da: Commercial Academy of Poznan, Academia Handlowa Szczecin, Yunanistan'da: Ecoles des Sciences Economiques et Commerciales d'Athenes, Türkiye'de: Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu.. gibi.

⁶ İtalya'da: Università Commerciale Luigi Bocconi, Japonya'da: The Tokio University of Commerce, İsviçre'de: Université Commerciale de St. Gall.. gibi.

İktisat ve Ticaret Fakülteleri adını taşımaktadırlar. (İtalya'da Bari, Bologna, Catania, Genova, Messina, Napoli, Roma ve İngiltere'de Leeds Üniversitelerinde olduğu gibi.)

Bir kısım memleketlerde de İktisat ve Ticaret Fakülteleri, Teknik Üniversitelerin içinde bulunmaktadır. Bunun bir örneğini Çekoslovakya Teknik Üniversitesi teşkil eder. Prague şehrinde 1707 de kurulmuş olan ve 15.000 talebesi bulunan Çek Teknik Üniversitesinin Mimarlık, Makine ve Elektrik Mühendisliği Fakültelerinin yanında Ziraat ve Orman Fakülteleriyle Ticaret Fakültesi yer almaktadır.

Gerek Prague, gerek Bruxelles Üniversitelerinde dört yıllık Ticaret tahsilini ikmal edenlere Ticaret Mühendisi (= Ingenieur commercial) unvanı tevcih edilmektedir.

Üniversiteler dışında bulunanlar ise; İktisadi ve Ticari ilimler Akademisi ⁷ veya Okulları adı altında faaliyette bulunmaktadırlar. Her iki kategoriye giren yüksek tahsil müesseselerinin kuruluş maksatları, öğretim ve araştırma faaliyetleri birbirine benzerlik gösterir. Ancak, içinde buldukları memleketin veya mıntikanın iktisadi karakterine uyacak şekilde rejyonel bir öğretim hususiyetine sahip olmaları, okutulan derslerin programlarındaki dağılışı şekli ve miktarı bakımından aralarında farklar vardır.

Bir kısmında hukuk tedrisatı, bir kısmında iktisat nazariyatı, bir kısmında matematik ve teknik bilgiler, programların ağırlık merkezini teşkil eder. Netice itibariyle bu müesseselerden yetişenler iktisadi hayatın her safhasında karşı karşıya ve yan yana birlikte çalışırlar.

Bu nevi tahsil müesseselerinin en mütakamil şeklini Ticaret Üniversiteleri adı altında teşkilatlanmış olanlarda görürüz. Bunların başında İtalyadaki Università Commerciale Luigi Bocconi gelir. 1902 tarihinde, Milanoda kurulmuş olan bu Üniversite İktisat ve Ticaret, Edebiyat ve Felsefe Fakültelerini sinesinde toplar. İktisat ve Ticaret Fakültesinde asgari öğretim süresi dört yıldır. Lisans ve Doktora

⁷ I' Academie Royale de Commerce de Budapest, I' Academie des Hautes Etudes Commerciales et industrielles de Bucarest.

diplomaları verilir. Üniversitenin iktisadi ve ticari ilimlerle alakalı yedi enstitüsü faaliyet halindedir.⁸

Ticaret Üniversitesinin ikinci bir örneği de İsviçre’dedir. 1898 tarihinde Handels – Hochschule St. Gallen adı altında faaliyete geçer, bu müessese, son yıllarda teşkilatını genişleterek İsviçre’nin sekizinci Üniversitesi⁹ haline gelmiştir. İçinde dört Araştırma Enstitüsü ve üç semineri bulunan¹⁰ bu müessese de tahsil süresi dört yıl olup, Lisans ve Doktora diplomaları verilmektedir.

İsviçre, Ticaret öğretiminde en ileri gitmiş memleketlerden biridir. “Milletlerarası Ticaret Öğretim Cemiyeti” 1901 de İsviçrede kurulmuş olup, merkezi halen Zürih’dedir. Bir kısım memleketler Ticaret Öğretim Müesseselerini İsviçre örneğine göre kurmuşlar, İsviçreli profesörleri kendi memleketlerinde bu sahada vazifelendirmişlerdir.¹¹ İsviçre’de iktisat ve ticaret tahsili, Üniversitelere bağlı iktisat ve içtimaiyat fakültesi, yüksek ticaret okulu ve Ticaret Üniversitesi gibi müesseseler tarafından verilmektedir.

Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, Balkan memleketlerinde de iktisat ve ticaret tahsili veren müesseseler büyük bir inkişafa mazhar olmuştur. Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan’da ki Yüksek İktisat ve Ticaret Mekteplerinin tahsil süreleri üç yıldan, dört yıla çıkarılmış ve bu müesseseler teşkilat, öğretim ve araştırma bakımından üniversite seviyesine getirilmiştir.

Bunlar arasında Atina’daki İktisadi ve Ticari İlimler Okulu, 1920 yılında kurulmuş olmasına ve henüz mektep unvanını muhafaza

8 Istituto di Economia “Ettore Bocconi” Istituto di Storia economica, Istituto di Ricerche Tecnico – Aziendali, Istituto di Diritto Commerciale Comparato, Istituto di Statistica, Istituto di Geografia Economica, Istituto Borse Valori.

9 Bk. Aymon de Mestral, La Plus Jeune Universite Suisse, St. Gall.

10 İbid. , p. 19, İntitut Suisse pour l’Etude des Relations Economiques Exterieures et des Marches, l’Intitut Suisse de Cours Administratifs, l’Institut Suisse de Recherches pour les Arts et Metiers l’Institut pour la Formation Professionnelle dans la Branche des Textiles, Le Seminaire de Tourisme, Le Seminaire des Assurances, Ainsi que, Le Seminaire d’Economie et de Droit Agriocles.

11 Bk. Prof. A. Laett. İsviçre’de Ticari Öğretim, Yeni İstanbul, 21. VI.1954.

etmesine rağmen, 1955 yılından itibaren yürürlüğe giren Akademik Kariyer Kanunu ile Lisans, Doktora ve “Doctor Honoris Causa” diplomalarını verme yetkisine sahip, tamamen üniversiter bir müessese halinde geliştirilmiştir.¹²

İktisadi ve ticari öğretim sahasında dev adımlarıyla ilerleyen memleketlerden biri de Japonya’dır. Tokio şehrindeki 1885 senesinde kurulmuş olan Yüksek Ticaret Okulu, 1920 senesinde The Tokio University of Commerce adı ile Ticaret Üniversitesi haline getirilmiştir. Üç yıllık lisans öğretiminden sonra, ticaret, bankacılık, sigortacılık, nakliyat ve konsolosluk şubelerinde ayrıca iki yıllık ihtisas tahsilini ikmal edenlere iktisat ve ticaret doktorluğu unvanı tevcih edilmektedir. Bu müessesenin bir benzeri de, 1903 yılında Kobe şehrinde kurulmuştur.¹³

Avrupa ve Asya’da olduğu gibi, Amerika’da da yüksek dereceli İktisadi ve Ticari Öğretim Müesseseleri okuldan fakülteye, fakülteden müstakil üniversiteye doğru sür’atlı bir inkişaf seyri takip etmiştir.

Nitekim XIX ‘uncu asır sonlarında Birleşik Amerika Üniversiteleri arasında ilk defa olarak Pennsylvania Üniversitesinde (Warton School of Finance and Commerce) adlı Maliye ve Ticaret Okulunun kurulmasıyla işe başlanmış, bunu Columbia Üniversitesinde açılan (School of Commerce) Ticaret Okulu ve daha sonra (School of Business Science) İktisat ve Ticaret İlimleri Okulunun kurulması ve nihayet New-York, Chicago, Harvard Üniversiteleriyle diğer üniversitelerin hemen hepsinde (Graduate School of Business Administration, Commercial Faculty, Faculty of Economic and Commerce) Yüksek Ticaret ve İşletmecilik Okulu, Ticaret Fakültesi, İktisat ve Ticaret Fakültesi gibi adlarla iktisadi ve ticari öğretim ve araştırma müesseselerinin kurulması birbirini takip etmiştir.

¹² Bk. Year book of the academic year 1956 – 1957, the athens graduate school of economics and business science.

¹³ Bk. Dr. Gaston Cahn, Le Commerce et les Hautes Etudes, p. 127, Lausanne 1928.

2. TÜRKİYE’DE BU MÜESSESELERİN KURULMASI VE GELİŞME SEYRİ

Batıda olduğu gibi, memleketimizde de iktisadi ve ticari öğretim müesseselerinin kuruluşu XIX uncu asır sonlarına rastlar.

Birinci Meşrutiyetin ilanını müteakip kurulmaya başlanan yüksek tahsil müesseseleri arasında “*Hamidiye Ticaret Mektebi Âlisi*” dikkati çeker. Bu mektep, 16 Ocak 1883 tarihinde İstanbul’da açılmıştır.¹⁴ İlk çalışma yıllarında büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Öğretim ve öğrenci kadrolarının kifayetsizliği yüzünden, bir müddet faaliyetini durdurma zorunda kalan müessese, sonra tekrar çalışmaya başlamıştır.

XX inci asır başlarında ve bilhassa İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra, mektebin teşkilatı genişletilmiştir, kütüphane ve laboratuvarı tesis edilmiş, programları Avrupa’dan getirtilen mütehassıslara tanzim ettirilmiştir. Birinci Dünya Harbi yıllarında, eşine az rastlanan bir durumla karşılaşmış, 22 kişilik öğretim hey’etinin üç yıllık süre içinde sadece bir talebeye hizmet ettiği görülmüş, buna rağmen müessese faaliyetini durdurmamıştır.¹⁵

Cumhuriyet devrinde, 1925 yılında yapılan bir reform neticesinde, Fransa’daki “Ecoles des Hautes Etudes Commerciales” örnek tutulmak suretiyle, mektebin tedrisat ve teşkilatında değişiklikler yapılmış, yeni ihtisas şubeleri açılmış ve aynı ismin tercümesi olarak adına: “Ulumu Aliyei Ticariye Mektebi” denilmiştir. Bu tarihten itibaren mektebe büyük rağbet başlamış, her yıl talebe sayısının süratle artmasına rağmen, Cumhuriyet devrinde kurulan İktisadi Devlet Teşekküllerinin ve Serbest Teşebbüs hayatının eleman ihtiyacını gidermekte müşkülâtle karşılaşmıştır. Bu ihtiyaçlar muvacehesinde 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine bağlı “İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü”

¹⁴ Bk. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu tarihçesi.

¹⁵ 1915-1918 yıllarındaki mektebin tek talebesi, 1958 de 40 ıncı hizmet yılını tamamlayarak emekliye ayrılacak olan Profesör Nail Esin’dir.

kurulmuş ve kısa bir müddet sonra, bu enstitü, Fakülte haline inkılap eylemiştir.¹⁶

Onu takiben İzmir’de 1944 yılında Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu açılmış ve nihayet, Ankara’da, 1954 yılında bu müessesenin bir benzeri daha kurulmuştur.

Görülüyor ki, ihtiyaçların tazyiki karşısında İktisadi ve Ticari Öğretim ve Araştırma Müesseselerinin sayılarını fazlaştırmak zarureti hasıl olmuştur. Halen bu dört tahsil müessesesinde 10.000 talebe okumaktadır. Bunların en kıdemlisi olan İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulundaki talebe mevcudu 3000 dir. Bu müesseseye her yıl namzet yazılan talebe sayısı 1500-2500 arasında değişmektedir. Namzetler arasından müsabaka imtihanıyla okula her yıl 700 lise mezunu kabul olunmaktadır.

Bu büyük rağbet karşısında, Yüksek İktisat ve Ticaret Okullarını, sayı itibariyle fazlaştırdırken, evsaf bakımından ihmal etmemek, Batı memleketlerinde, asrımız ihtiyaçlarına göre, kurulan ve teşkilatlandırılan müesseseleri örnek tutmak lazımdır. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu, bu maksadı temin için, 1940, 1945, 1952, 1957 yıllarında dört defa teşebbüse geçmiştir. Hazırlanan kanun tasarılarında 1940 ve 1945 yıllarındakiler akamete uğramış, 1952 yılı tasarısı, Maarif Vekâletince ele alınarak müessesenin ihtiyaçları, gelişmesi ve ilmi hüviyetinin tayini bakımından ilk adım atılmıştır.

1952 Yılında, Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı Kanunu’na bağlı, akademik unvanları ihtiva eden öğretim üyeleri ve yardımcılarına mahsus kadrolar, bütçenin (L) cetvelinden çıkarılarak Yüksek İktisat ve Ticaret Okullarına tahsis edilmiştir.

1953 Yılında, Siyasal Bilgiler Okulu’nun öğretim üyelerine ait talimatnamesi, bu okullara teşmil edilmiştir.

¹⁶ Bu Fakültenin, İçtimai Siyaset, Maliye, İstatistik, İşletme İktisadi Enstitüleri bulunmaktadır.

1956 yılında yürürlüğe giren yeni talimatname ile de Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları “İlmi muhtariyeti haiz öğretim ve araştırma” müesseseleri haline getirilmiştir.¹⁷ 1956 talimatnamesiyle bu okullara tanınan hak ve mes’uliyetleri, kanun hükümlerine bağlamak, Batı memleketlerindeki benzerleri gibi, teşkilatını, öğretim ve araştırma faaliyetlerini genişletmek için, aynı yıl içinde hazırlanan “İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi” kanun tasarısı, alakalı Vekaletlerce de incelenip tasvip edilmiştir. Bu tasarı kanunlaştırıldığı takdirde, İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, İtalya, İsviçre, Japonya ve hatta Balkanlardaki benzerleri gibi, kendi bünyeleri içinde inkişaf etmiş, gençleri şahsi mesaiye sevkedici metodlarla öğretim ve araştırma yapan müesseseler olarak, memlekete güzide insanlar yetiştirme vazifesini daha geniş salahiyet ve imkanlar içinde tahakkuk ettireceklerdir. Lisans öğretilimi üç yıldan, dört yıla çıkartılacak, ihtisas şubelerinin sayısı arttırılacak ve doktora sınıfı ihdas edilecektir.

Zamanımızda, iktisadi ve teknik faaliyetler o derece güç ve girift bir durum arz etmektedir ki, içtimai ve iktisadi problemleri, eskisi gibi tecrübeye dayanan bilgi ve vasıtalarla incelemek, artık mümkün değildir. Bu problemler, ancak iktisadi kanun ve prensiplere bihakkın vakıf, ilmi rezonman ve formasyona sahip, geniş görüşlü insanlar marifetiyle incelenebilmektedir. Bu sebepledir ki, yeter derecede umumi kültür almış gençleri iktisadi ve ticari ilimlerle gereği kadar teçhiz etmek ve bilhassa ihtisasa önem vermek lazımdır. Zira, XX inci yüzyıl, bir ihtisas asrıdır. Her ilim ilerledikçe dallara bölünmekte ve ihtisas, ana gövdeden ayrılmamak şartıyla, bu dallarda derinleşerek yapılmaktadır. Felsefe, Hukuk ve Tıp’da olduğu gibi, iktisadi ve ticari ilimlerde de süratle ihtisasa doğru gidilmektedir.

Nitekim, 1957 yılında Torino ve Madrid şehirlerinde toplanan Milletlerarası Kongrelerde, birinci planda ele alınan konu: “Devlet sektöründeki ve bilumum iktisadi işletmelerdeki yüksek idare organlarının formasyonunu temin edecek ihtisas öğretim sistemleri ve

17 13.X.1956 tarihli talimatname, madde 1: “Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları, Maarif Vekaletine bağlı, ilmi muhtariyeti haiz öğretim ve araştırma müesseseleridir.”

müesseseleri” olmuştur. Bu da, iktisadi ve ticari öğretim ve ihtisasa, zamanımızda ne büyük bir önem verildiğinin en kuvvetli delilidir.

İktisadi ve teknik sahada sür’atle gelişen memleketleri takip edebilmek için, bizim de tahsil müesseselerimizi en mütakâmil şekle getirmek hususunda hiçbir fedakarlıktan kaçınmamamız, yapılan teşebbüsleri, bir an önce, tahakkuk ettirmemiz icap etmektedir.

IV

Tarım ve hayvancılık işletmeleri

Türkiye’de tarım ve hayvancılık alanındaki sorunlar giderek büyüyor. Muhasebe akademisyenlerine düşen görevler nelerdir?

V

Tarım ve hayvancılık işletmeleri

Kayıt dışılıktan yakınan Türkiye’de tarım ve hayvancılık niçin genellikle kayıt dışı kalmıştır?